

L'Aragó, un país català frustrat?

Xavier Sebastià i Llorent-Figuerola

President de l'Institut d'Estudis Catalano-Aragonesos
(Associació per al Retornament de l'Aragó als Països Catalans)
Saragossa (Aragó)

El títol no és meu, l'he pres com a préstec, amb els intercanvis geogràfics oportuns, del professor Vicenç Roselló i Verger, del seu article «Múrcia, un país català frustrat?» (*Miscehània Pau Vila*, Societat Catalana de Geografia, 1975). Vaig arribar a aquest treball mogut pel meu interès per les terres de frontera, en la perifèria dels Països Catalans: el Rosselló, l'Alguer, el Carxe, la Franja... Avui sabem, no cal dir-ho, animats per la referència del cronista Ramon Muntaner, de la bellesa —en termes qualitius, més que quantitius— del català parlat a Múrcia durant la Baixa Edat Mitjana. I també coneixem la vitalitat que el català va tenir en totes les ciutats de la costa de Sardènia (Càller, Sàsser) fins a quedar reduït a l'Alguer. Però, i a l'Aragó, quina va ser l'extensió territorial del domini lingüístic del català?

A l'Aragó el català és la segona llengua, per nombre de parlants, per darrere del castellà i per davant de les parles de l'aragonès. No obstant això, aquestes dues llengües minoritàries són pròpies i autòctones del territori aragonès, mentre que el castellà —o la seva «macroaccepció» de *espanyol*— és una llengua estrangera, imposada i sobrevinguda d'acord amb diversos avatars històrics i polítics, si bé actualment és la llengua majoritària dels aragonesos, ja siguin aquests unilingües o bilingües (Xavier Sebastià, «El català a l'avantprojecte de Llei de Llengües d'Aragó de l'any 2001. Un llarg camí cap a la cooficialitat de la llengua catalana a l'Aragó», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 35, setembre del 2001). Tant en la vida pública com en la privada, doncs, els aragonesos s'identifiquen plenament amb el castellà i, excepte en rares i honoroses excepcions, és d'acceptació generalitzada i norma-

litzada, si bé aquesta situació heretada es deu, en bona mesura, al desconeixement profund que els ciutadans aragonesos tenen de les seves pròpies llengües, ja siguin aquestes originàries de l'Aragó o compartides amb altres pobles germans, com Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears, el Rosselló (o Catalunya Nord), el Principat d'Andorra, l'Alguer (Sardènia) i el Carxe (Múrcia).

que el seu ús popular a l'Aragó sempre va estar limitat als territoris de l'est del regne, el català va ser també la llengua de la Cancelleria de la Corona i de les Corts d'Aragó, llengua de reis, de nobles, de senyors i de cavallers; de notaris, de capellans i d'escriptors de les viles i ciutats.

Caldria estudiar seriosament, no obstant això, quina era la llengua popular parlada pels aragonesos en l'Edat Mitjana i si l'ús vulgar del romanç distingia entre els diversos dialectes concurrents i encavalcats, el llatí, l'àrab, l'aragonès, el català, el gascó, el provençal, el llemosí, que amb tanta freqüència es presenten com una mena de *koiné pirineno-mediterrània* en els documents medievals. Potser n'hi ha prou de recordar que el monarca de la Corona catalano-aragonesa, Pere IV (d'Aragó) i III (de Catalunya), el *Cerimoniós* —el *Punyalet* per a la nobiliària Unió aragonesa—, el

Estats feudals de Catalunya cap al 1150

En els seus orígens medievals, la parla pre-catalana derivada del llatí vulgar va ser també la llengua pròpia del comtat de Ribagorça, un dels tres nuclis fundadors, al costat dels comtats de Sobrarb i Aragó, del futur i flamant regne d'aquest nom. D'aquest comtat, així com dels territoris contigus com el Pallars, l'Urgell i Lleida principalment, s'estendria, per acció de la reconquesta i de la consegüent repoblació, ja sota la dinastia del Casal de Barcelona en la Corona d'Aragó, a altres zones del sud del citat regne, just en les sempre arbitràries fronteres político-administratives amb el Principat de Catalunya, i així mateix desplegaria la seva influència lingüística a zones situades més a l'oest dominades per l'aragonès medieval, condemnat a una primeirenca i inacabada castellanització, segons escrivia Ferran Soldevila. Encara

rei que parlava aragonès (a més del llatí, l'àrab i el català), va decidir fer traduir certs llibres a una llengua aragonesa que es manifestava, amb tal semblança respecte al català dels temps mitjans, en els següents termes: «Nós empero havem de fermar alguns capítols per los quals los nostres oficials seran sots certa forma estrets a observar fins privilegis o bon uses del regne d'Aragó». O quan narrava irònicament a l'infant els successos relacionats amb l'esmentada Unió aragonesa: «E açò fon fet ab grans plors, ço és del fum grant que allí era. Per què podets entendre que l'Unió, mercè de Déu, és morta, pus nós e tanta bona gent la havem plorada per la força del dit fum». Aleshores, el misteriós dialecte aragonès no pertanyeria al mateix domini lingüístic del que avui coneixem com a llengua catalana? No s'haurà

produït la fallida i consegüent separació entre les dues llengües per una primerenca castellanització de l'anomenat aragonès? ¿No estarem vivint una interessada reivindicació de l'esperit dialectal aragonès, afavorida pels nous *blavers*, rerefons del permanent conflicte d'identitat de la majoria dels aragonesos?

Però, en definitiva, el resultat d'aquestes circumstàncies històrico-lingüístiques ha conformat la coneguda *Franja de l'Aragó* –oriental o de ponent, segons s'hi faci referència des d'un costat o un altre de la frontera administrativa–, territori de l'*Aragó catalanòfon* o de l'*Aragó català*, en les següents comarques aragoneses, no sempre designades en la seva integritat o totalitat. Així, l'administració aragonesa diu: la Ribagorça, la Llitera, el Baix Cinca, el Baix Aragó de Casp, el Baix Aragó d'Alcanyís i el Matarranya. En canvi, l'administració catalana diu: Ribagorça Occidental, Baixa Ribagorça, Llitera, Baix Cinca, part de Terra Alta i Matarranya. Aquesta Franja, d'una extensió similar a la de les Illes Balears, és anomenada amb un concepte exclusivament geogràfic i lingüístic, encara que, cada vegada amb més freqüència, s'utilitza per a definir una emergent identitat catalano-aragonesa dels *franjolins*. Ara bé, la Franja respecte a Catalunya, tot i existir una continuïtat territorial, no forma una regió natural; però, respecte a l'Aragó, també es troba delimitada per la frontera artificial amb el Principat i pels rius Éssera i Cinca al nord, els Monnegres i l'eix de l'Ebre en el centre i el riu Guadalupe al sud.

La determinació de la frontera lingüística entre el domini del català i el del castellà no ofereix problemes rellevants; tanmateix, l'establiment dels límits entre la llengua catalana i les parles residuals de l'aragonès –o parles castellano-aragoneses– encara no està resolta definitivament. Al sud de Tamarit (Baix Cinca, Casp, Baix Aragó i Matarranya) la frontera és meridiana; al nord d'aquesta localitat (Ribagorça i Llitera) es produeix un entrecruament històric d'isoglosses, en què es barre-

gen dialectes híbrids d'aragonesismes i catalanismes, i en què l'adscripció a un grup o a un altre depèn dels criteris lingüístics o elements identitaris que s'adoptin.

Ja en 1879 Joaquín Costa estudiava, d'una banda, «les parles de transició o zones d'isoglosses, ordenades, en quant sigui possible, de mane-

Pere el Cerimoniós (estàtua d'alabastre, obra de Jaume Cascalls, del museu de la Catedral de Girona)

ra que revelin la transició gradual des del castellano-aragonès al català», i de l'altra, «com a conseqüència del veïnatge de l'Aragó i Catalunya, deuen existir en l'actualitat dialectes aragonesos-catalans i catalano-aragonesos»; de tal manera que es pot passar d'un sistema (aragonès) a un altre (català) dintre un alt grau d'intercomprensió. Aquesta situació resulta més complexa per la similitud originària entre l'aragonès i el català medievals. Així, Guiral Grau va poder referir-se al fet que «és molt cert que els autors catalans, que

tan exhaustivament han tractat la història medieval del Regne d'Aragó, simulen el fet del replegament de la llengua aragonesa, tan afí a la seva, davant la potent embranzida del castellà, presentant-nos a les comarques que conserven la nostra llengua vernacle com a zones d'influència catalana i fins i tot com a terres irredemptes», actuant aleshores l'aragonès com un matalàs protector i amortidor de la penetració del castellà enfront del català. La mateixa evidència recull Giménez Soler quan diu que Alfons I el Bataller i Ramon Berenguer III, «després d'ho de Corvins, van parlar i es van entendre, ja que la llengua de cadascun procedia de la mateixa font i no es diferenciava en el lèxic, sinó en la pronunciació».

També el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906 va posar de manifest la problemàtica d'aquesta frontera catalano-aragonesa. Saroïhandy assegurava que el català arribava fins a l'Éssera i fins al curs inferior del riu Cinca, i que localitats com Camp, Graus, Montsó i Albalat de Cinca eren de llengua catalana fins fa tres segles (es referia al segle XVII), la qual cosa implicava una notable reculada d'aquesta llengua en els últims segles. Aleshores, els pares de la pàtria aragonesa van fer sonar totes les alarmes davant el perill catalanista. Uns altres, no obstant això, consideraven que la frontera lingüística, situada entorn de la conca del riu Isàvena, era molt antiga i que era deguda, segurament, als límits pre-romans entre diversos pobles bascons, ceretans i ilergets.

La principal dificultat se centra, doncs, entorn de la conca del riu Isàvena, les parles autòctones del qual presenten una similar proporció de trets aragonesos i catalans. A un costat o a un altre d'aquesta imaginària divisòria, les parles ja poden adscriure's, almenys, com de *transició del català a l'aragonès* a l'est, o de *transició de l'aragonès al català* a l'oest, davallant en sentit vertical fins al límit mateix entre la Llitera i el Baix Cinca. A partir de Fraga fins al sud del Matar-

ranya, no obstant això, la filiació catalana de les parles es va afirmant. Això ha volgut explicar-se per l'origen dels repobladors cristians durant la reconquesta: les localitats colonitzades per catalans parlarien català, les repoblades per aragonesos parlarien castellano-aragonès. Malgrat això, la repoblació no va ser tan sistemàtica ni tan homogènia com es pretén. Els colons de la zona eren catalans, aragonesos, navarresos i occitans, encara que sembla que hi hauria una major presència dels primers; però la zona repoblada per aquests —els sobirans aragonesos eren ja de la dinastia catalana— arribava al curs del riu Martí, davallava fins a la mateixa ciutat de Terol i es perllongava finalment fins a la serra de Gúdar i fins al Maestrat terolencs, sense que les conseqüències lingüístiques hagin estat les mateixes en tots els casos, encara que la toponímia hagi deixat vestigis de la presència colonitzadora d'un català arcaic medieval (Andorra, Berge, Bordó, Castell de Cabra, Castellnou, Castellot, Castellseràs, Crivillé, Fortanet, Gargall, Mas de les Mates, Mirambell, Miravet, Plou, Samper, Sarrió, Vallbona). Potser, per ser una àrea de primerenca penetració del castellà, les parles catalano-aragoneses no van poder consolidar-se. Les llengües desapareixen, però resta la toponímia, els cognoms i els trets lèxics presents en els parlars locals.

Avui, a la llum de la documentació històrica, ningú no dubta que Binèfar, Graus o Montsó eren poblacions de parla catalana. No obstant això, a conseqüència de les sistemàtiques repoblacions i dels conseqüents desplaçaments humans, provocats després de contínues i perllongades guerres com la dels Segadors i la de Successió, tal evidència lingüística va desaparèixer. Però allí està, com a testimoniatge, el manuscrit guardat en l'arxiu parroquial de la vila de Graus, titulat *Llibre d'estatuts de la confraria de Sant Nicolau*, escrit en perfecta llengua catalana, els primers capítols del qual daten de l'any 1516. És el cas, també, d'Alcanyís i Casp, on la llengua catalana resistiria fins a la colonització

amb castellanoparlants duta a terme pels ordes militars en la zona. Mossèn Valimañà, capellà nascut a Calanda i sots-xantre de la parroquial de Casp, deixà escrits *Los Anales de Caspe*, on acredita que el català era el parlar de Casp i voltants entorn de l'any 1594.

Per totes les coses esmentades més amunt, podem afirmar que tant l'Aragó com Múrcia i Sardènia són un «país català frustrat»; ara bé, encara es podria contribuir a crear un «espai català projectat» en els territoris abans referits, mitjançant un simple reconeixement de la seva pertinença a

Des de l'Aragó català —o, simplement, des de l'Aragó pro-català— estranya comprovar que qualsevol descripció geogràfica o lingüística dels Països Catalans inclou les comarques castellanoparlants del País Valencià, àdhuc algunes de les que són d'origen totalment castellà (per exemple: el Racó d'Ademús, l'Alt Millars, l'Alt Palància, els Serrans, la Foia de Bunyol, la Plana d'Utiel, la Vall de Cofrents, la Canal de Navarrès, l'Alt Vinalopó i el Baix Segura) i mai no es tenen en compte les de procedència o filiació catalano-aragonesa. Sap greu que no s'arribi a la reintegració —entesa aquesta com un procés de recuperació de les terres històriques i lingüísticament catalanes— de les comarques aragoneses que van ser colonitzades per repobladors d'origen català i en les quals, com pot provar-se mitjançant una senzilla recerca documental i onomàstica, es va parlar el català dels temps mitjans, molt aviat amenaçat per l'arribada de nous colons que introduïrien les seves parles castellanes i aragoneses. La inclusió de les comarques aragoneses del Cinca Mitjà (Montsó), el Baix Aragó (Casp i Alcanyís), Andorra-Riu Martí, Maestrat-Serra de Gúdar i part de les Conques Mineres de Terol conduiria a un més ampli concepte del País Catalans i a una major certesa històrica de l'expansió de la llengua catalana a l'Aragó.

Tant de bo que els nous temps vegin la definitiva *reintegració* de l'Aragó a la comunitat de països de llengua i cultura catalanes, comunitat a la qual pertany per dret propi. No cal dir que aquest singular cicle de tornada no podrà materialitzar-se a través d'una federació prohibida per la Constitució espanyola, sinó en un marc de legítima i necessària col·laboració entre les comunitats, nacionals o no, regionals o comarcals, ja siguin intra o extrapeninsulars, que tenen l'honor de comptar, entre les seves llengües maternes, amb el català, atès que en aquesta llengua es van expressar i van conviure durant segles de glòries i fracassos comuns. ♦

Confederació Catalano-aragonesa

la *Comunitat lingüística catalana*, amb la seguretat que el fet de compartir una cultura i la llengua que li serveix de vehicle no suposa renunciar a la pròpia identitat, sinó que és engrandir-la i magnificar-la. Cal preguntar-se, per exemple, fins on podria haver-se estès la llengua catalana si els reis del Casal de Barcelona haguessin traslladat, per evidents raons estratègiques, la capitalitat del vell regne aragonès cap a la seva frontera oriental, en localitats amb forta tradició pactista, conegudes seus parlamentàries de Corts, com van exercir, aleshores, les viles de Montsó, Casp o Alcanyís, dintre la Corona d'Aragó.